

BELGISCHE SENAAAT

ZITTING 1995-1996

---

30 MEI 1996

Wetsontwerp tot interpretatie van de wet van 20 juli 1990 tot instelling van een flexibele pensioenleeftijd voor werknemers en tot aanpassing van de werknemerspensioenen aan de evolutie van het algemeen welzijn

---

Evocatieprocedure

VERSLAG

NAMENS DE COMMISSIE VOOR DE SOCIALE AANGELEGENHEDEN
UITGEBRACHT
DOOR MEVR. **BRIBOSIA-PICARD**

Aan de werkzaamheden van de Commissie hebben deelgenomen :

1. Vaste leden : mevr. Maximus, voorzitter; de heer Buelens, mevr. Cantillon, de heren G. Charlier, Coene, mevr. Delcourt-Pêtre, de heren Destexhe, D'Hooghe, Hazette, de dames Merchiers, Nelis-Van Liedekerke, de heren Olivier, Poty en Santkin.
2. Plaatsvervangers : de dames Sémer en Bribosia-Picard, rapporteur.
3. Andere senatoren : de heren Anciaux, Boutmans, Dardenne, Loones en Vandenbroeke.

Zie :

Gedr. St. van de Senaat :

1-319 - 1995/1996 :

- Nr. 1: Ontwerp overgezonden door de Kamer van volksvertegenwoordigers.
Nr. 2: Amendement.

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION DE 1995-1996

---

30 MAI 1996

Projet de loi interprétative de la loi du 20 juillet 1990 instaurant un âge flexible de la retraite pour travailleurs salariés et adaptant les pensions des travailleurs salariés à l'évolution du bien-être général

---

Procédure d'évocation

RAPPORT

FAIT AU NOM
DE LA COMMISSION
DES AFFAIRES SOCIALES
PAR MME **BRIBOSIA-PICARD**

Ont participé aux travaux de la commission :

1. Membres effectifs : Mme Maximus, présidente; M. Buelens, Mme Cantillon, MM. G. Charlier, Coene, Mme Delcourt-Pêtre, MM. Destexhe, D'Hooghe, Hazette, Mmes Merchiers, Nelis-Van Liedekerke, MM. Olivier, Poty et Santkin.
2. Membres suppléants : Mmes Sémer et Bribosia-Picard, rapporteuse.
3. Autres sénateurs : MM. Anciaux, Boutmans, Dardenne, Loones et Vandenbroeke.

Voir :

Documents du Sénat :

1-319 - 1995/1996 :

- N° 1: Projet transmis par la Chambre des représentants.
N° 2: Amendement.

De Commissie voor de Sociale Aangelegenheden heeft dit wetsontwerp, dat op 13 mei 1996 werd geëvoceerd, besproken tijdens haar vergadering van 21 mei 1996.

*
* *

1. INLEIDENDE UITEENZETTING VAN DE MINISTER VAN PENSIOENEN

De minister brengt eerst en vooral in herinnering dat alleen de wetgever bevoegd is om een bestaande wet te interpreteren. De Raad van State is van oordeel dat een interpretatieve wet kan worden aangenomen wanneer een aantal voorwaarden vervuld zijn. Een van die voorwaarden is dat de te interpreteren wet leidt tot dubbelzinnigheid in de toepassing. Dit is hier blijkbaar het geval.

De wet van 20 juli 1990 tot instelling van een flexibele pensioenleeftijd heeft in feite geen essentiële wijzigingen aangebracht in de berekening van de pensioenen. De wet heeft eigenlijk alleen de «sanctie» afgeschaft voor de mannen die vóór de leeftijd van 65 jaar op pensioen gaan. Het verschil in berekeningswijze van het pensioen voor mannen enerzijds en voor vrouwen anderzijds werd onverkort gehandhaafd. Dat het pensioen voor vrouwen in 40sten wordt berekend is mede te verklaren door de historische en feitelijke ongelijkheid wat het niveau van de lonen betreft. De wetgever van 1990 heeft dus een stap willen zetten naar gelijkberechtiging, wel wetende dat er een Europese richtlijn inzake gelijkberechtiging was en dat verdere stappen noodzakelijk waren om tot die gelijkberechtiging te komen.

Het Europees Hof van Justitie, in het arrest Van Cant, heeft gesteld dat indien er sprake is van gelijke pensioengechtigde leeftijd, de berekeningsmethode dezelfde moet zijn. De beoordeling of er een gelijke pensioengerechtigde leeftijd is, wordt aan de nationale rechter overgelaten. De feitenrechters hebben zich over deze vraag op verschillende wijze uitgesproken. Het ontwerp van interpretatieve wet strekt derhalve om aan deze dubbelzinnigheid een einde te maken.

De minister erkent dat deze interpretatieve wet geen absolute zekerheid biedt; het Hof van Cassatie dient zich weliswaar naar deze wet te gedragen, maar dat is niet het geval voor het Arbitragehof, het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen of het Europees Hof voor de Rechten van de mens.

De minister merkt voorts op dat met de voorgestelde tekst de wet van 20 juli 1990 wordt gerespecteerd: deze wet had niet tot doel de berekeningswijze te wijzigen.

De minister wijst ten slotte op de budgettaire gevolgen, verbonden aan de niet-aanvaarding van dit

La Commission des Affaires sociales a discuté le projet de loi à l'examen, qui a été évoqué le 13 mai 1996, au cours de sa réunion du 21 mai 1996.

*
* *

1. EXPOSÉ INTRODUCTIF DU MINISTRE DES PENSIONS

Le ministre commence par rappeler que le législateur est seul compétent pour interpréter une loi existante. Le Conseil d'État considère qu'une loi interprétative peut être adoptée lorsqu'un certain nombre de conditions sont remplies. L'une de ces conditions est que l'application de la loi à interpréter prête à équivoque, ce qui est manifestement le cas en l'espèce.

La loi du 20 juillet 1990 instaurant un âge flexible de la retraite n'a pas apporté de modifications essentielles au calcul des pensions. En fait, elle n'a fait que supprimer la «sanction» infligée aux hommes qui prennent leur retraite avant l'âge de 65 ans. La différence entre le mode de calcul de la pension des hommes et celui de la pension des femmes a été maintenue telle quelle. Le fait que la pension des femmes soit calculée en 40e s'explique notamment par l'inégalité historique et effective en ce qui concerne le niveau des rémunérations. Le législateur de 1990 a donc voulu faire un pas dans le sens de la réalisation de l'égalité des droits, sachant bien qu'il existait une directive européenne sur ce point et que d'autres démarches seraient nécessaires dans cette optique.

Dans l'arrêt Van Cant, la Cour européenne de Justice a souligné que s'il y a âge identique de mise à la retraite, il faut aussi appliquer la même méthode de calcul. Elle laisse au juge national le soin d'apprécier s'il y a âge identique de la mise à la retraite. Les juges du fond se sont prononcés différemment sur cette question. Le projet de loi interprétative vise dès lors à lever cette équivoque.

Le ministre reconnaît que la loi interprétative en discussion n'apporte aucune sécurité absolue; certes, la Cour de cassation doit se conformer à cette loi, mais pas la Cour d'arbitrage, ni de la Cour de Justice des Communautés européennes ni la Cour européenne des droits de l'homme.

Le ministre ajoute que le texte proposé respecte la loi du 20 juillet 1990: cette loi n'avait pas pour objet de modifier le mode de calcul.

Enfin, il attire l'attention sur les conséquences budgétaires qu'aurait la non-adoption du projet en

ontwerp (zie Kamerverslag, Gedr. St. 449/2 - 1995-1996, blz. 11), alsmede op de nadelige gevolgen die de huidige dubbelzinnige situatie heeft voor de mogelijkheden die er zijn om de sociale zekerheid en inzonderheid de pensioenstelsels te moderniseren. Een berekening van de pensioenen in 40sten voor mannen en vrouwen maakt het onmogelijk de gelijkberechtiging geleidelijk door te voeren.

2. BESPREKING EN STEMMINGEN

Een commissielid merkt op dat de richtlijn 79/7/E.E.G. een van de weinige uniforme sociale-zekerheidsregels is; zij garandeert de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de sociale zekerheid. En het is juist op grond van deze richtlijn dat het Europese Hof van Justitie zich verzet tegen het feit dat een nationale wettelijke regeling die het mannelijke en vrouwelijke werknemers mogelijk maakt vanaf dezelfde leeftijd met pensioen te gaan, in de berekeningswijze van het pensioen een verschil naar gelang van het geslacht handhaaft.

Het lid is niet overtuigd dat de voorgestelde regeling strookt met de Europese richtlijn. Hij vindt dat het probleem niet fundamenteel wordt opgelost en dat een definitieve keuze nog enkele jaren wordt uitgesteld. Hij begrijpt niet waarom de Regering, in het kader van de modernisering van de sociale zekerheid, niet kiest voor een gefaseerde gelijkenschakeling.

Een interpretatieve wet is geen gebruikelijke wetgevingstechniek om tegenstrijdigheden tussen de Belgische wetgeving en de Europese wetgeving weg te werken. Een interpretatieve wet interpreteert een wet en deze interpretatie heeft terugwerkende kracht, dat wil zeggen dat de wet geacht wordt altijd deze betekenis gehad te hebben.

En er kan enige betwisting zijn over het feit of de voorgestelde tekst wel degelijk een interpretatieve wet is zoals omschreven in de Grondwet. Een interpretatieve wet kan immers enkel interpreteren wat staat in de oorspronkelijke wetgeving. En bij de evaluatie van het wetsontwerp heeft de Raad van State toegegeven dat er inderdaad een interpretatieprobleem was, dat een interpretatieve wet gerechtvaardigd was, maar dat dit wetsontwerp een interpretatie gaf van zowel het rustpensioen als van de pensioenleeftijd. Een legistiek trucje, namelijk het samenvoegen van de twee paragrafen, geeft nu de indruk dat enkel het eerste begrip, namelijk het rustpensioen, wordt geïnterpreteerd, maar men kan niet ontkennen dat de pensioenleeftijd niet helemaal is uitgesloten van enige interpretatie. De pensioenleeftijd wordt immers gezien als de leeftijd waarop men wettelijk vermoed wordt arbeidsongeschikt te zijn door leeftijd, zijnde 60 jaar voor een vrouw en 65 jaar voor een man. Deze

discussion (voir le rapport de la Chambre, Doc. 449/2, 1995-1996, p. 11) et sur les effets néfastes de la situation équivoque actuelle au niveau des possibilités de modernisation de la sécurité sociale et, plus particulièrement des régimes de pension. Le calcul des pensions pour des hommes et des femmes en 40e empêche la réalisation progressive de l'égalité des droits.

2. DISCUSSION ET VOTES

Un commissaire fait observer que la directive 79/7/C.E.E. est une des rares réglementations uniformes en matière de sécurité sociale; elle garantit l'égalité de traitement entre hommes et femmes dans le secteur de la sécurité sociale. Et c'est précisément sur la base de cette directive que la Cour européenne de Justice s'oppose au maintien, dans une réglementation légale nationale qui permet aux travailleurs masculins et féminins de prendre leur retraite à partir du même âge, de modes de calcul de la pension qui varient en fonction du sexe.

L'intervenant n'est pas convaincu que la réglementation proposée soit conforme à la directive européenne. Il estime que le problème en question n'est pas résolu fondamentalement et qu'il ne fait que différer de plusieurs années le choix d'une véritable solution. Il ne comprend pas pourquoi le Gouvernement n'opte pas, dans le cadre de la modernisation de la sécurité sociale, pour des mesures permettant d'aligner l'un sur l'autre les modes de calcul, par phases successives.

Le recours à une loi interprétative n'est pas une technique législative usuelle pour mettre fin à des contradictions entre la législation belge et la législation européenne. L'interprétation que fournit une telle loi a un effet rétroactif et, dès lors, la loi interprétée est censée avoir toujours la signification qui lui est donnée.

On peut se demander si le texte proposé est bel et bien une loi interprétative au sens où l'entend la Constitution. Une loi interprétative, en effet, ne peut interpréter que ce qui figure dans la législation initiale. Dans son évaluation du projet, le Conseil d'État a admis qu'il y avait effectivement un problème d'interprétation, qu'une loi interprétative se justifiait, mais que le projet à l'examen interprétait aussi bien la notion de pension de retraite, que celle d'âge de la retraite. Or, par suite d'une astuce légistique — la fusion des deux paragraphes — on a l'impression que seule la première notion — celle de pension de retraite — est interprétée, alors qu'il est indéniable que la notion d'âge de la retraite n'échappe pas à toute interprétation. Est en effet considéré comme l'âge de la retraite celui auquel on est présumé légalement inapte au travail pour cause de vieillesse, à savoir 60 ans pour la femme et 65 ans pour l'homme. Cette interprétation a peut-être une incidence plus

interpretatie grijpt misschien fundamenteeler in in de kwalificatie van de pensioenleeftijd dan men denkt. De vraag kan immers worden gesteld of de wetgever niet een van de pensioenvoorwaarden, namelijk het bereiken van een bepaalde leeftijd, wijzigt of zelfs schrapt. Want in welke mate geldt het wettelijk vermoeden van arbeidsongeschiktheid nog voor diegenen die langer blijven werken dan 60 of 65 jaar en hierdoor het wettelijk vermoeden weerleggen? Aan welke voorwaarde moeten zij dan voldoen om op pensioen te gaan? De vermoede pensioenleeftijd van arbeidsongeschiktheid, namelijk 60 en 65 jaar, is in deze constructie immers niet langer een voldoende voorwaarde om een recht op pensioen te openen, aangezien die arbeidsongeschiktheid door de werkelijkheid weerlegd wordt.

Het lid heeft ook vragen bij de juridische haalbaarheid van de combinatie van het rustpensioen, zoals de minister het nu interpreteert, en het systeem van de toegelaten arbeid. In de interpretatieve wet wordt uitgegaan van het vermoeden dat een man op 65 jaar en een vrouw op 60 jaar arbeidsongeschikt is. Gezien de langere levensduur van vrouwen lijkt deze conclusie nogal voorbarig. Maar afgezien hiervan lijkt het moeilijk te aanvaarden dat iemand voor het verkrijgen van zijn pensioen wettelijk vermoed wordt arbeidsongeschikt te zijn, terwijl hij door het uitvoeren van toegelaten arbeid bewijst dat hij wel degelijk arbeidsgeschikt is, wat een weerlegging inhoudt van het wettelijk vermoeden. Men kan dus niet wettelijk vermoed worden arbeidsongeschikt te zijn en tegelijkertijd het bewijs van het tegendeel leveren. Dus, ofwel verliest de man in kwestie zijn pensioen omdat hij het wettelijk vermoeden — waarvan dit wetsontwerp niet zegt dat het onweerlegbaar is — weerlegt, ofwel wordt het systeem van de toegelaten arbeid afgeschaft.

Het lid vraagt zich voorts af wat er gebeurt met bijvoorbeeld vrouwen die blijven werken tot hun 65ste jaar. Zij weerleggen door hun arbeid het wettelijk vermoeden van arbeidsongeschiktheid dat op hen van toepassing was op hun 60ste verjaardag. Wat gebeurt er wanneer zij definitief op pensioen willen gaan? Herleeft het vermoeden van arbeidsongeschiktheid vanzelf of moeten zij daarentegen op dat ogenblik hun arbeidsongeschiktheid aantonen en, zo ja, hoe moeten zij die aantonen? Met een medisch attest?

Spreker wijst er voorts op dat hij niet alleen staat wanneer hij vragen stelt bij dit ontwerp van wet.

Ook de Raad van State heeft ernstige twijfels over het procédé van een interpretatieve wet, over het nut van dit procédé en zijn weerstandsvermogen tegen een eventuele toetsing aan de Europese wetgeving.

In eerste instantie merkt de Raad van State op dat een interpretatieve wet geen afbreuk mag doen aan in

fondamentale qu'on ne le pense sur la qualification de l'âge de la retraite. On peut se demander en effet si le législateur ne modifie pas, ou même s'il ne supprime pas, une des conditions d'accès à la pension, à savoir le fait d'atteindre un âge déterminé. Dans quelle mesure la présomption légale d'inaptitude au travail s'applique-t-elle encore à ceux qui continuent à travailler au-delà de 60 ou de 65 ans et réfutent ainsi la présomption légale? Quelles conditions doivent-ils remplir pour pouvoir prendre leur retraite? Dans cette construction, le fait d'avoir atteint l'âge auquel on est présumé inapte au travail — soit 60 ou 65 ans — ne constitue plus une condition suffisante pour ouvrir un droit à la pension, puisque cette inaptitude est démentie par la réalité.

L'intervenant se demande également s'il est juridiquement possible de continuer la pension de retraite, telle que le ministre l'interprète actuellement, avec le système du travail autorisé. La loi interprétative part du principe qu'un homme est présumé inapte au travail à 65 ans et une femme à 60 ans. Cette conclusion paraît plutôt téméraire, eu égard à l'espérance de vie plus longue des femmes. Mais, indépendamment de cela, il paraît difficile d'admettre que pour obtenir sa pension une personne est soit légalement présumée inapte au travail alors que, en effectuant un travail autorisé, elle démontre qu'elle est bel et bien apte au travail, réfutant par là la présomption légale. En d'autres termes, on ne peut être présumé légalement inapte au travail et en apporter simultanément la preuve contraire. En conséquence, ou bien la personne en question perd sa pension parce qu'elle réfute la présomption légale — dont le projet à l'examen ne dit pas qu'elle est irréfragable —, ou bien on met fin au système du travail autorisé.

L'intervenant se demande ensuite ce qui se passera, par exemple, pour les femmes qui continuent à travailler jusqu'à leur 65e anniversaire. Du fait de leur travail, elles réfutent la présomption légale d'inaptitude qui leur était applicable à leur 60e anniversaire. Qu'advient-il lorsqu'elles souhaiteront prendre définitivement leur retraite? La présomption d'inaptitude renaîtra-t-elle d'elle-même ou ces femmes devront-elles au contraire apporter à ce moment-là la preuve de leur inaptitude et, dans l'affirmative, de quelle façon devront-elles le faire? En produisant un certificat médical?

L'intervenant ajoute qu'il n'est pas le seul à se poser des questions au sujet de la loi à l'examen.

Le Conseil d'État a émis lui aussi des doutes sérieux en ce qui concerne le recours à la loi interprétative, l'utilité du procédé et sa capacité à supporter la confrontation avec la législation européenne.

Le Conseil d'État fait tout d'abord remarquer qu'une loi interprétative ne peut affecter des normes

rechte afdwingbare normen die een hiërarchisch hogere waarde hebben dan de wet. Met andere woorden, een interpretatieve wet mag niet gehanteerd worden om de Belgische burger die rechten te ontnemen welke hem door de Europese overheid zijn gegarandeerd.

Een nog duidelijker voorbeeld is de volgende, toch wel voor zich sprekende, afwijzing door de Raad van State: « In het licht van die vaststelling lijkt het op zijn minst aangewezen dat de Regering zich ernstig zou bezinnen omtrent de vraag of de interpretatie welke in het voorliggend ontwerp wordt voorgestaan, nog in redelijkheid valt te rijmen met zo niet de letter, dan toch de geest van de richtlijn 79/7/E.E.G. » En juist daar legt de Raad van State de vinger op de wonde. Misschien kan de Belgische wetgever nog voor enkele jaren de gelijkschakeling van de pensioenleeftijd uitstellen, maar de kans is bijzonder groot dat na deze interpretatieve wet nieuwe vonnissen en arresten zullen volgen die 60-jarige Belgische mannen een pensioenberekening in 40sten toewijzen. Nieuw gepensioneerde Belgen van het mannelijk geslacht zullen immers het Belgische en Europese justitiële apparaat trotseren om hun Europese rechten af te dwingen. Alleen weet de Regering dat het nog enkele jaren zal duren voordat de eerste mannelijke gepensioneerde een nieuwe uitspraak van het Hof van Cassatie en van het Hof van Justitie verkregen zal hebben.

Spreker merkt ten slotte op dat de minister een vier-tal redenen heeft gegeven om dit ontwerp in te dienen. Hij wil eerst en vooral een einde maken aan de dubbelzinnigheid. De vraag is of dit ontwerp dat doel zal bereiken.

Dat dit ontwerp binnen het kader van de wet van 20 juli 1990 blijft, is juist, maar dat oogmerk had ook met andere middelen kunnen worden bereikt.

De budgettaire gevolgen zijn duidelijk wanneer er niets gedaan wordt aan de verschillende behandeling van mannen en vrouwen. Deze interpretatieve wet zal hierin geen verandering brengen. Mannen en vrouwen zullen tussen hun 60ste en 65ste jaar op dezelfde leeftijd met pensioen gaan en hun vervangingsinkomen zal niet op dezelfde wijze worden berekend. De budgettaire problemen zullen blijven bestaan; wat meer is, zij zullen nog zwaarder worden.

Het lid geeft toe dat er geen eenvoudige oplossing is en een harmonisering in die zin dat ook voor de mannen het pensioen in 40sten wordt berekend, is budgettair niet haalbaar. De enige mogelijkheid is een geleidelijke gelijkschakeling naar boven. Verder uitstel maakt het probleem alleen maar groter. Men heeft er dus alle belang bij zo snel mogelijk een oplossing uit te werken.

Het lid zegt tot besluit dat zijn fractie het ontwerp niet zal goedkeuren omdat het ten gronde strijdig is met de Europese regelgeving en geen oplossing brengt voor het gerezen probleem.

hiérarchiquement supérieures à la loi et dont le respect est sanctionné en droit. Autrement dit, il ne saurait être question de recourir à la loi interprétative pour dépouiller le citoyen belge des droits qui lui sont garantis par l'autorité européenne.

Mais le Conseil d'État a formulé sa réprobation de façon plus claire et explicite encore en écrivant: « Il paraît pour le moins indiqué, à la lumière de cette constatation, que le Gouvernement s'interroge sérieusement sur la question de savoir si l'interprétation préconisée par le présent projet peut encore se concilier, raisonnablement, sinon avec la lettre, du moins avec l'esprit de la directive 79/7/C.E.E. » Et c'est là, précisément, que le Conseil d'État met le doigt sur la plaie. Sans doute le législateur belge pourra-t-il différer pendant quelques années encore l'uniformisation de l'âge de la retraite, mais il y a gros à parier que l'adoption de cette loi interprétative sera suivie de nouveaux jugements et arrêts autorisant des Belges de sexe masculin âgés de 60 ans à faire calculer leur pension en 40es. De nouveaux pensionnés belges de sexe masculin vont en effet affronter la justice belge et européenne pour obtenir que soient respectés leurs droits européens. Seulement, le Gouvernement sait bien qu'il faudra encore quelques années avant que le premier pensionné masculin n'obtienne une nouvelle décision de la Cour de cassation et de la Cour de justice.

L'intervenant constate enfin que le ministre justifie le dépôt de son projet par quatre raisons. Il souhaite tout d'abord mettre fin à l'ambiguïté. La question est de savoir si le projet permettra d'atteindre cet objectif.

Il est exact que le projet reste dans le cadre de la loi du 20 juillet 1990, mais on aurait également pu atteindre cet objectif par d'autres moyens.

Si l'on ne fait rien pour mettre un terme à cette différence de traitement entre hommes et femmes, les conséquences budgétaires sont évidentes. Cette loi interprétative n'y changera rien. Les hommes et les femmes prendront leur retraite au même âge, entre leur 60e et leur 65e anniversaire, et leur revenu de remplacement ne sera pas calculé de la même manière. Les problèmes budgétaires subsisteront et iront même en s'aggravant.

L'intervenant reconnaît qu'il n'y a pas de solution simple et qu'une harmonisation consistant à calculer également la pension des hommes en 40es est budgétairement impraticable. La seule possibilité consiste à aligner progressivement la norme vers le haut. Tout retard supplémentaire ne fait qu'aggraver le problème. On a donc tout intérêt à trouver une solution le plus vite possible.

En conclusion, l'intervenant déclare que son groupe ne votera pas le projet, parce que celui-ci est fondamentalement contraire à la réglementation européenne et qu'il ne résout pas le problème posé.

Een ander lid kan begrip opbrengen voor de redenen die de Regering ertoe hebben aangezet een ontwerp van interpretatieve wet in te dienen.

Spreekster is het niet eens met de eerste spreker die stelt dat het hier gaat om een fundamenteel probleem.

Het is juist dat de richtlijn 79/7/E.E.G. een van de weinige uniforme richtlijnen is, maar spreekster heeft, wat de toepassing van die richtlijn op de gelijke pensioengerechtigde leeftijd betreft, als voorheen op de werkloosheidsverzekering en de gezinsmodalisering van de invaliditeitsuitkeringen, steeds grote problemen gehad omdat de gelijkberechtiging geen doelstelling van eerste orde is van de sociale zekerheid.

Het is ten gevolge van die richtlijn dat de gelijkberechtiging van primordiaal belang is geworden. Volgens spreekster is dat fout en vandaar de problemen die men nu kent met betrekking tot de berekening van het pensioen. Gevolg hiervan is dat er geen elegante oplossingen zijn.

Van de andere kant is het zo dat een interpretatieve wet geen voorwendsel mag zijn om de gelijkberechtiging op de lange baan te schuiven.

Op de opmerking als zou de gelijke behandeling geen fundamenteel probleem zijn, repliceert de eerste spreker dat de Grondwet de gelijke behandeling voorschrijft; bovendien gaat het om een Europese norm die boven de Belgische wet staat. Ook al gaan we ten gronde niet akkoord met deze regel, toch zijn we verplicht hem toe te passen.

Spreekster repliceert op haar beurt dat het fundamentele probleem is een zodanige regelgeving te bedenken dat de gelijkberechtiging aansluit bij de feitelijk bestaande ongelijkheden.

Overigens, het Europese Hof van Justitie, in recente interpretaties van het gelijkberechtigingsbeginsel, gaat steeds meer in de richting van het aanvaarden van het feit dat de gelijkberechtiging een van de doelstellingen en slechts één van de doelstellingen van de sociale zekerheid is en dat een ongelijke behandeling van een van beide geslachten kan worden getolereerd voor zover zulks een hoger doel dient. Dit is met name het geval in de werkloosheidsreglementering die een minimale bescherming verleent aan de gezinshoofden. Deze bescherming wordt niet meer strijdig geacht met de richtlijn 79/7/E.E.G.

Een andere spreker stemt in met het wetsontwerp, dat een einde maakt aan de bestaande rechtsonzekerheid inzake de berekening van de pensioenen.

De door de Regering voorgestelde formule strookt met artikel 84 van de Grondwet, waarin bepaald

Une autre membre dit pouvoir comprendre les raisons qui ont incité le Gouvernement à déposer un projet de loi interprétative.

Elle n'est pas d'accord avec le préopinant, pour qui il s'agit en l'espèce d'un problème fondamental.

Il est exact que la directive 79/7/C.E.E. est l'une des rares directives uniformes. Cependant, dans le domaine de l'égalisation de l'âge de la retraite, l'application de la directive a posé de sérieux problèmes à l'intervenante, car l'égalité de traitement ne constitue pas le but premier de la sécurité sociale. Des difficultés similaires se sont présentées dans le passé en ce qui concerne l'assurance chômage et l'adaptation des allocations d'invalidité à la composition de la famille.

C'est la directive précitée qui a fait de l'égalité de traitement un objectif primordial. Selon l'intervenante, ce fut une erreur et de cette erreur découlent les problèmes actuels en matière de calcul des pensions. Par conséquent, il n'existe aucune solution qui donne satisfaction sur tous les points.

Par ailleurs, l'on ne peut renvoyer aux calendes grecques la réalisation de l'égalité de traitement sous prétexte qu'une loi interprétative a été élaborée.

Le premier intervenant répond, à la remarque selon laquelle l'égalité de traitement ne constituerait pas un problème de première importance, que l'égalité de traitement est prévue par la Constitution. En outre, nous sommes confrontés à une directive européenne qui est hiérarchiquement supérieure à la loi belge. Même si nous ne sommes pas d'accord sur cette directive quant au fond, nous sommes contraints de l'appliquer.

La préopinante réplique à son tour que le problème fondamental est d'élaborer une réglementation qui fasse en sorte que l'égalité de traitement compense les inégalités de fait qui existent actuellement.

Par ailleurs, dans ses interprétations récentes du principe de l'égalité de traitement, la Cour européenne de justice a de plus en plus tendance à accepter le fait que cette égalité ne constitue qu'un objectif parmi d'autres de la sécurité sociale et qu'un traitement inégal d'un des deux sexes peut être toléré pour autant qu'il serve une cause plus élevée. C'est notamment le cas dans le domaine de la réglementation du chômage en vertu de laquelle une protection minimale est accordée aux chefs de famille. Pourtant, l'on n'estime plus que cette protection est contraire à la directive 79/7/C.E.E.

Un autre intervenant approuve le projet de loi qui met fin à l'insécurité juridique existant en matière du calcul des pensions.

La formule proposée par le Gouvernement est conforme à l'article 84 de la Constitution qui dispose

wordt dat alleen de wet een authentieke uitlegging van de wetten kan geven. De Raad van State van zijn kant is van mening dat het initiatief van de Regering gerechtvaardigd kan worden.

Spreekster zal de tekst goedkeuren, want nu men voor de modernisering van het sociale-zekerheidsstelsel staat, moet men vooral zorgen voor het financiële evenwicht in het algemeen en in het bijzonder voor het financiële evenwicht van de pensioensector.

Het probleem van de gelijkheid van rechten blijft weliswaar overeind maar in buurlanden is een relatief lange termijn ingevoerd om dit probleem te regelen; er wordt gesproken van 2010 en 2012.

Een andere spreekster verklaart dat zij:

— ondanks de weinig elegante procedure die de Regering toepast,

— ondanks de contradicties in de tekst zelf van de wet van 20 juli 1990, in de memorie van toelichting en in de uitvoeringsbesluiten,

— ondanks het feit dat de Staat door de pensioenleeftijd in 1990 gelijk te schakelen, de mogelijkheid heeft verloren waarin de Europese richtlijn voorziet om af te wijken van het gelijkheidsbeginsel inzake pensioenleeftijd en van de gevolgen die daaruit kunnen voortvloeien voor het verlenen van pensioenen en andere uitkeringen,

— ondanks de enorme stap achteruit inzake gelijkheid die wordt gedaan door de tekst van de interpretatieve wet en de ergerlijke formulering van artikel 2,

— ondanks het duidelijk negatief advies van de Raad van State op het voorontwerp van interpretatieve wet dat hem door de Regering was voorgelegd in 1994,

— ondanks het risico dat die wet zou worden betwist door het Europese Hof van Justitie of door het Arbitragehof,

zeer goed begrijpt dat de Regering in het nauw is gebracht door de afwijkende arresten van de arbeidshoven.

Deze spreekster was eerst van mening dat het beter zou zijn geweest onmiddellijk het proces op te starten dat naar gelijkheid inzake pensioenen moet leiden en nu reeds te zeggen hoe en op welke datum die gelijkheid zou zijn verwezenlijkt, zodat een einde wordt gemaakt aan de beroepen bij het Europese Hof van Justitie.

Zij erkent dat die oplossing onmogelijk de talrijke gevallen kan regulariseren van 1 januari 1991 tot op vandaag.

Zij geeft ook toe dat er niet veel andere oplossingen zijn dan de interpretatieve wet om terugwerkende kracht in te stellen, zonder welke de processen die

que l'interprétation des lois par voie d'autorité n'appartient qu'à la loi. Le Conseil d'État, pour sa part, estime que l'initiative du Gouvernement est justifiable.

L'intervenant votera le texte, car à la veille de la modernisation du système de la sécurité sociale, il faut avant tout veiller à l'équilibre financier en général et du secteur des pensions en particulier.

Certes, le problème de l'égalité des droits reste posé, mais des pays voisins ont instauré un délai relativement important pour régler ce problème; on parle de 2010 et de 2012.

Une autre intervenante déclare encore que :

— malgré l'inélégance du procédé appliqué par le Gouvernement,

— malgré les contradictions qui figurent dans le texte même de la loi du 20 juillet 1990, l'exposé des motifs et les arrêtés d'exécution,

— malgré le fait qu'en égalisant l'âge de la retraite en 1990, l'État ait perdu la faculté prévue par la Directive européenne de déroger au principe de l'égalité en matière d'âge de la retraite et des conséquences pouvant en découler pour l'octroi des pensions et des autres prestations,

— malgré l'énorme marche en arrière en matière d'égalité que constitue le texte de la loi interprétative et le libellé choquant de l'article 2,

— malgré l'avis clairement négatif du Conseil d'État sur l'avant-projet de loi interprétative que le Gouvernement lui avait soumis en 1994,

— malgré le risque de voir cette loi contestée par la Cour de Justice des Communautés européennes, ou par la Cour d'arbitrage,

elle comprend très bien que le Gouvernement est coincé par les arrêts divergents des Cours du travail.

Cette intervenante avait pensé dans un premier temps qu'il aurait mieux valu enclencher directement le processus vers l'égalité en matière de pensions et dire déjà maintenant comment et à quelle date cette égalité serait atteinte, de façon à mettre un terme aux recours devant la Cour de justice européenne.

Cette solution, elle le reconnaît, s'avère cependant incapable de régler les nombreux cas à régulariser depuis le 1er janvier 1991 jusqu'à aujourd'hui.

Elle admet donc qu'il n'y a pas beaucoup d'autres solutions que la loi interprétative pour introduire une rétroactivité sans laquelle les procès gagnés par les

door de eisers voor het Europese Hof van Justitie gewonnen worden niet alleen zeer duur zouden zijn voor de Belgische Staat maar ook nog de kloof zouden verbreden tussen het pensioen voor mannen en dat voor vrouwen, dat reeds veel lager ligt, en in dezelfde mate de evenredige afgeleide rechten zouden verhogen die daaruit voortvloeien.

Spreekster merkt op dat de feitelijke ongelijkheid tussen mannen en vrouwen inderdaad nog enorm is inzake werkgelegenheid en sociale zekerheid. Er moet worden vastgesteld dat er naar gelijkheid wordt gestreefd op het enige domein waar de vrouwen nog bevoordeeld waren, zonder dat de andere vormen van ongelijkheid worden verminderd: de gelijkheid inzake pensioenen zal uiteindelijk een verlies van 11 pct. meebrengen voor de pensioenen van de werknemers.

Zij verwijst naar de aanbeveling die door de Raad voor gelijke kansen tussen mannen en vrouwen aan de Regering is bezorgd. Deze Raad heeft zich uitgesproken voor gelijke behandeling, maar zonder voorwaarden.

Men moet weten dat, binnen die Raad, de vertegenwoordigsters van de werknemers, en vooral die van A.C.V. en A.B.V.V., het meest terughoudend waren. Zij hebben aangetoond dat de pensioenen voor vrouwen nu reeds gemiddeld 30 pct. lager liggen dan de pensioenen voor mannen. Dat valt te verklaren door een hele reeks factoren (loonverschillen, onvolledige loopbanen, deeltijds werk, reglementering van de werkloosheid, wat indirect de vrouwen discrimineert en de gezinnen met twee kleine inkomens benadeelt).

Spreekster onderstreept ook dat men over het algemeen stilzwijgend voorbijgaat aan de begrotingssom die de afgeleide rechten inzake pensioenen vertegenwoordigen die door geen enkele persoonlijke bijdrage worden gedekt. Die rechten maken 36 pct. uit van de begroting van de werknemers (34 pct. volgens de minister). Zeggen dat vrouwenarbeid zwaar drukt op de begroting van pensioenen is onjuist: de verhoging van het beroepsaandeel van de vrouwen leidt tot een toename van het bedrag van de bijdragen en van de belastingen en tot een vermindering van de bijdragen van de afgeleide rechten.

Dezelfde spreekster vraagt rekening te houden met die toestand, nu een hervorming van de sociale zekerheid op de agenda staat: zij vraagt, in het kort gezegd, dat de daling van het pensioen voor vrouwen met 11 pct. niet over een al te korte termijn wordt doorgevoerd en dat ze gepaard gaat met compensatieregelingen voor de zeer kleine pensioenen en van een proces dat uiteindelijk naar de individualisering van de rechten moet leiden.

Ze vraagt dus aan de minister binnen welke termijn de Regering die gelijkheid wil realiseren en welke compensatiemaatregelen ze voornemens is te nemen.

requérants en Cour de justice européenne, non seulement coûteraient très cher à l'État belge, mais aussi augmenteraient encore l'écart entre la pension des hommes et celle des femmes, déjà bien inférieure, et augmenteraient d'autant les droits dérivés proportionnels qui en découlent.

L'intervenante observe en effet que l'inégalité de fait entre les hommes et les femmes est encore énorme en matière d'emploi et de sécurité sociale. Il faut bien constater qu'on s'apprête à faire l'égalité dans le seul domaine où les femmes avaient un avantage, sans réduire pour autant les autres inégalités: l'égalité en matière de pension va entraîner une perte de 11 p.c. des pensions des femmes salariées, en fin de processus.

Elle se réfère à la recommandation remise au Gouvernement par le Conseil d'Égalité des Chances entre hommes et femmes. Ce Conseil s'est prononcé en faveur d'une égalité de traitement, mais pas sans conditions.

Il faut savoir qu'au sein de ce Conseil, les représentantes des travailleuses, et spécialement de la C.S.C. et de la F.G.T.B., étaient les plus réticentes. Elles ont démontré que les pensions des femmes, déjà maintenant, sont en moyenne de 30 p.c. inférieures aux pensions des hommes. Cela s'explique par toute une série de facteurs (la différence des salaires, les carrières incomplètes, les temps partiels, la réglementation du chômage, qui discrimine indirectement les femmes et lèse les familles à deux petits revenus).

L'intervenante souligne aussi que l'on passe généralement sous silence la masse budgétaire que représentent les droits dérivés en matière de pensions et qui ne sont couverts par aucune cotisation personnelle. Ces droits représentent 36 p.c. du budget des travailleurs salariés (34 p.c. souligne le ministre). Dire que le travail des femmes pèse lourdement sur le budget des pensions est inexact: l'augmentation du taux d'activité des femmes mène à un accroissement du montant des cotisations et des impôts et à une diminution de la masse des droits dérivés.

La même intervenante demande de tenir compte de cette situation au moment où l'on procèdera à une réforme de la sécurité sociale: elle réclame, en résumé, que la diminution de la pension des femmes de 11 p.c. ne se fasse pas sur une période trop courte, qu'elle s'accompagne de mécanismes de compensation pour les très petites pensions et de la mise en place d'un processus tendant à terme à l'individualisation des droits.

Elle demande donc au ministre sur quelle période le Gouvernement envisage d'arriver à l'égalité et quelles mesures de compensation il compte instaurer.

De gelijkgestelde tijdvakken vormen ook een probleem. Niet alle loopbaanonderbrekingen, deeltijdwerk, enz., zijn tijdvakken die gelijkgesteld zijn voor de berekening van het pensioen. Ze betreffen in de eerste plaats de vrouwen.

Daarom is de Raad voor gelijke kansen tussen mannen en vrouwen van oordeel dat bij iedere beslissing over de pensioenleeftijd en de duur van de loopbaan een formule voor de besteding van de werktijd als krediettijd in overweging moet worden genomen, op dezelfde manier voor allen, die verplicht genomen moet worden tijdens de loopbaan en gelijkgesteld wordt met een arbeidsperiode voor de berekening van het pensioen.

Dezelfde spreker stelt vervolgens twee precieze vragen:

1° Zal de terugwerkende kracht gelden bij het opstellen van het wetsontwerp tot invoering van gelijkheid in de berekeningswijze van het pensioen, ongeacht de datum waarop het pensioen ingaat?

Zullen met andere woorden de jaren van de loopbaan in haar geheel geteld worden, in 41sten, 42sten en ten slotte in 45sten (met inbegrip van de jaren van voor de Europese richtlijn van 1975 over de gelijke beloning) of zullen het de jaren zijn vanaf het ogenblik waarop de wet wordt aangenomen?

De minister, aldus spreker, heeft opgemerkt dat de wet van 20 juli 1990 als enig doel had de bestraffing van 5 pct. per jaar vervroegde pensionering voor mannen af te schaffen. De gegrondheid daarvan moet worden erkend, maar men moet ook durven zeggen dat die afschaffing een zeer dure zaak is aangezien de grote meerderheid van de mannen sindsdien niet meer tot 65 jaar werkt. Dit verlies moet men nu niet willen compenseren door het pensioen van de vrouwen met terugwerkende kracht te verminderen.

2° Dezelfde wet heeft nog een ander gevolg voor de vrouwen: vrouwen die tot hun 65 jaar wensen te werken, maar en die de werkgever niet in dienst wil houden, kunnen niet langer ambtshalve met pensioen worden gestuurd. Zij behouden hun recht op arbeid tot de leeftijd van 65 jaar, maar niet, dat moet worden onderstreept, het recht op werkloosheidsvergoeding (en dus op brugpensioen) en op invaliditeitsvergoeding. Dat was een enorme onrechtvaardigheid waarop thans de argumentatie van de interpretatieve wet rust.

De vraag is dus: zal de interpretatieve wet de vrouwen die langer dan 60 jaar willen werken terugbrengen tot de toestand van voor de wet van 30 juli 1990, of zullen zij het recht op arbeid boven 60 jaar behouden, zoals dat in 1990 werd verworven?

Een volgende spreker merkt op dat de oplossingen in de richting van meer gelijkheid die ingevoerd zijn, over het algemeen voor de vrouwen een stap

Les périodes assimilées constituent un autre problème. Toutes les interruptions de carrière, les temps partiel etc., ne sont pas toutes des périodes assimilées pour le calcul de la pension. Elles concernent en premier lieu les femmes.

C'est pourquoi le Conseil de l'Égalité des Chances entre hommes et femmes estime que toute décision sur l'âge de la retraite et la durée de la carrière devrait prendre en considération une formule d'aménagement du temps de travail comme le crédit-temps, le même pour tous, à prendre obligatoirement au cours de la carrière, et assimilable à une période de travail pour le calcul de la pension.

La même intervenante pose alors deux questions précises:

1° Y aura-t-il rétroactivité lors de l'élaboration du projet de loi visant l'égalité du mode de calcul de la pension, quelle que soit la date de la prise de la pension?

En d'autres termes, est-ce que ce sera l'ensemble de la carrière (y compris les années d'avant la directive européenne de 1975 sur l'égalité de salaires) dont les années seront comptées en 41es, 42es ..., et finalement en 45es, ou est-ce que ce seront les années à partir du moment où la loi sera votée?

Le ministre, souligne l'intervenante, a fait remarquer que la loi du 20 juillet 1990 avait comme seul objectif de supprimer la pénalisation de 5 p.c. par année d'anticipation pour les hommes. Tout en reconnaissant le bien-fondé de cette suppression, il faut avouer qu'elle coûte cher étant donné que depuis lors, la grande majorité des hommes ne travaillent plus jusqu'à 65 ans. Il ne faut pas maintenant vouloir compenser cette perte en diminuant rétroactivement la pension des femmes.

2° La même loi a encore eu une autre conséquence pour les femmes: les femmes qui désirent travailler jusqu'à l'âge de 65 ans et que l'employeur ne veut pas garder à son service, ne peuvent plus être mises d'office à la pension. Elles gardent leur droit au travail jusqu'à l'âge de 65 ans, mais pas, il faut le souligner, le droit aux allocations de chômage (et donc à la prépension) et aux allocations d'invalidité. C'était une énorme injustice sur laquelle se fonde aujourd'hui l'argumentation de la loi interprétative.

La question qui se pose est donc: la loi interprétative ramènera-t-elle les femmes qui désirent travailler au-delà de 60 ans à la situation antérieure à la loi du 30 juillet 1990, ou garderont-elles le droit au travail au-delà de 60 ans, acquis en 1990?

Une intervenante suivante fait observer que les solutions égalitaires qui sont introduites, constituent en général une solution en recul pour les femmes. Elle

achteruit vormen. Ten behoeve hiervan verwijst zij naar de reglementering inzake nachtarbeid: men had nachtarbeid voor iedereen moeten verbieden, behalve in een aantal specifieke gevallen.

Spreekster heeft ook vragen bij de wijze waarop het probleem van de individualisering van de rechten opgelost zal worden. Een dergelijke individualisering moet gepaard gaan met een verplichting tot het betalen van bijdragen.

Een laatste spreker vindt dat het debat en de gestelde vragen veeleer thuishoren in het algemeen debat over de modernisering van de sociale zekerheid. Hij merkt op dat de « bestraffing » waarover de minister heeft gesproken en die bij de wet van 20 juli 1990 afgeschaft is, nog steeds bestaat in de regeling voor de zelfstandigen.

De minister, in zijn antwoord, merkt eerst en vooral op dat het probleem van de gelijkberechtiging zal worden geregeld in het kader van de modernisering van de sociale zekerheid. Die modernisering zal dit jaar nog worden doorgevoerd.

De minister zegt voorts dat men een onderscheid dient te maken tussen de gelijkberechtiging *de jure* en de gelijkberechtiging *de facto*. Men kan een juridische gelijkberechtiging doorvoeren en toch op het terrein een discriminatie handhaven of in het leven roepen. Ter zake merkt de minister op dat indien de redactie van de wet van 20 juli 1990 enigszins anders ware geweest, er geen probleem zou zijn geweest met de Europese richtlijn; die richtlijn legt te uitsluitend de klemtoon op de gelijkberechtiging *de jure*.

De minister geeft als zijn persoonlijke mening te kennen dat hij niet gekant is tegen een berekening van het pensioen, voor iedereen, in 40sten. De budgettaire context laat dit evenwel niet toe. De gelijkberechtiging dient derhalve in de andere richting te gaan, nl. de berekening in 45sten voor mannen behouden en voor vrouwen de noemer verhogen, maar op een gefaseerde wijze. Opdat die gefaseerde oplossing mogelijk zou zijn, moet dit ontwerp worden goedgekeurd en dient men derhalve te zeggen dat de wet van 20 juli 1990 niet de bedoeling had een gelijke pensioengerechtigde leeftijd in te voeren.

De duur van de overgangperiode hangt mede af van de aanvullende maatregelen die al of niet worden genomen.

Zo zou men er rekening moeten mee houden dat de lonen van de vrouwen, zelfs na de Europese richtlijn van 1975 over de gelijke beloning van mannelijke en vrouwelijke werknemers, lager zijn gebleven dan die van de mannen voor hetzelfde werk. Men zal dus voor bepaalde jaren, voor beide geslachten, minimumrechten moeten instellen die in de praktijk evenwel vooral aan de vrouwen ten goede zullen komen.

renvoie pour preuve à la réglementation en matière de travail de nuit: on aurait dû défendre le travail de nuit pour tout le monde, sauf dans quelques cas précis.

L'intervenante s'interroge aussi sur la façon dont sera réglé le problème de l'individualisation des droits. Une telle individualisation doit être assortie d'une obligation de cotisation.

Un dernier intervenant trouve que le débat et les questions posées font plutôt partie du débat général sur la modernisation de la sécurité sociale. Il observe que « l'amende » dont le ministre a parlé et qui a été supprimée par la loi du 20 juillet 1990, existe toujours dans le régime des indépendants.

Dans sa réponse, le ministre fait observer, d'abord et surtout, que le problème de l'égalité de traitement sera réglé dans le cadre de la modernisation de la sécurité sociale. Cette modernisation sera réalisée au cours de cette année.

Le ministre dit ensuite qu'il faut faire une distinction entre l'égalité de traitement *de jure* et l'égalité de traitement *de facto*. L'on peut mettre sur pied une égalité de traitement juridique et néanmoins maintenir ou même créer une discrimination dans les faits. Le ministre souligne encore que si la rédaction de la loi du 20 juillet 1990 avait été quelque peu différente, la directive européenne n'aurait posé aucun problème; cette directive met par trop l'accent sur l'égalité de traitement *de jure*.

Le ministre déclare que personnellement il n'est pas opposé au calcul de la pension en 40es pour tous. Cependant, le contexte budgétaire ne le permet pas. Il faut donc réaliser l'égalité de traitement dans l'autre sens, maintenir un calcul en 45es pour les hommes et pour les femmes, augmenter le dénominateur, mais de manière progressive. Pour rendre possible cette mise en œuvre progressive, il faut adopter le présent projet et dire par conséquent que la loi du 20 juillet 1990 n'avait pas pour but d'instaurer l'égalisation de l'âge de la retraite.

La durée de la période transitoire dépend des mesures complémentaires qui seront éventuellement prises.

Ainsi, il faudrait tenir compte du fait que, même après la directive européenne de 1975 sur l'égalité des salaires à travail égal, les salaires des femmes sont restés inférieurs à ceux des hommes. Il conviendra, dès lors, d'instaurer pendant un certain nombre d'années, des droits minimums pour l'un et l'autre des deux sexes, droits qui profiteront cependant surtout aux femmes, dans la pratique.

De minister voegt hier nog aan toe dat, parallel met de maatregelen in de pensioensector, ook maatregelen in de andere sectoren van de sociale zekerheid nodig zullen zijn.

De minister antwoordt vervolgens op de opmerkingen van de eerste spreker, meer bepaald in verband met het advies van de Raad van State.

De Raad heeft over dit ontwerp een positief advies gegeven omdat er sedert 1994, ten gevolge van de uiteenlopende uitspraken van de arbeidshoven, een dubbelzinnige toestand is ontstaan. Een interpretatieve wet is derhalve aangewezen.

De minister meent voorts dat er enige dubbelzinnigheid schuilt in de opmerkingen van de eerste spreker, die het eens is met een gefaseerde gelijkberechtiging. Die geleidelijke overgang kan maar in twee gevallen, namelijk wanneer dit ontwerp wordt aangenomen of wanneer het Hof van Cassatie een uitspraak in dezelfde zin zou doen, namelijk dat de wet van 20 juli 1990 geen gelijke pensioengerechtigde leeftijd heeft ingevoerd.

Wanneer deze wet niet wordt aangenomen of wanneer het Hof van Cassatie de tegenovergestelde mening zou zijn toegedaan, kan de geleidelijke gelijkberechtiging niet worden doorgevoerd, tenzij het pensioen voor de mannen ook, vanaf 1991, in 40sten wordt berekend. Dit wetsontwerp brengt, met andere woorden, klaarheid voor de periode 1991-1996. De modernisering van de sociale zekerheid zal klaarheid brengen vanaf 1997.

De minister voegt hier nog aan toe dat deze wet geen wijziging brengt in de bestaande wetgeving met betrekking tot de sociale zekerheid en met name die inzake de toegelaten arbeid(1), de mogelijkheid voor de vrouwen om na hun 60e jaar en voor de mannen om na hun 65e jaar te blijven voortwerken. Deze wet definieert alleen op een ondubbelzinnige wijze het begrip «rustpensioen».

De minister spreekt zich niet uit over de vraag of de fasering (berekening in 41en, 42en...) alleen zal slaan op de toekomstige jaren dan wel op de volledige loopbaan. Dat zal een thema van besluitvorming zijn.

Men dient evenwel de realiteit onder ogen te zien. Gelet op een aantal factoren zal de begroting van pensioenen steeds verder oplopen. Bijkomende inkomsten zijn dus noodzakelijk, maar ook een mildering van de stijging van de uitgaven is onvermijdelijk.

De eerste spreker betwijfelt of het advies van de Raad van State positief is. De Raad stelt immers dat een interpretatieve wet geen afbreuk mag doen aan in rechte afdwingbare normen die hiërarchisch een hogere waarde hebben. De Raad zegt voorts niet de

Le ministre ajoute qu'il y aura lieu de prendre, outre les mesures relatives au secteur des pensions, des mesures relatives à d'autres secteurs de la sécurité sociale.

Il répond ensuite aux observations du premier intervenant, et, en particulier, à celles qui concernent l'avis du Conseil d'État.

Le Conseil d'État a rendu un avis favorable sur la loi en projet, parce que les arrêts divergents des cours du travail ont rendu la situation ambiguë à partir de 1994. Il convient, dès lors, de voter une loi interprétative.

Le ministre estime par ailleurs que les propos du premier intervenant, qui est partisan d'une égalisation étalée des droits sont quelque peu ambigus. Pour pouvoir réaliser cette transition progressive, il faut soit que le projet de loi ait été adopté, soit que la Cour de cassation ait estimé à son tour que la loi du 20 juillet 1990 n'a pas réalisé l'égalité pour ce qui est de l'âge de la retraite.

Si la loi en projet n'est pas adoptée ou si la Cour de cassation se prononce en sens inverse, l'égalisation progressive des droits ne pourra être réalisée que si l'on retient le principe du calcul des pensions, des hommes aussi, en 40es, à partir de 1991. En d'autres termes, la loi en projet clarifie la situation pour la période 1991-1996. La modernisation de la sécurité sociale devra, elle, la clarifier pour l'année 1997 et pour les années suivantes.

Le ministre ajoute que le projet de loi ne modifie pas la législation existante relative à la sécurité sociale et, en particulier, les dispositions concernant les activités autorisées(1), qu'elle ne modifie pas non plus la possibilité pour les femmes de travailler au-delà de 60 ans, et pour les hommes au-delà de 65 ans. Il vise uniquement à définir clairement la notion de «pension de retraite».

Le ministre ne se prononce pas sur la question de savoir si l'étalement (calcul en 41es, en 42es...) vaudra uniquement pour les années futures ou s'il vaudra pour l'intégralité de la carrière professionnelle. Ce point relèvera du processus décisionnel.

Il faut cependant rester réaliste. Pour toute une série de facteurs, le budget des pensions est appelé à croître de manière continue. Par conséquent, il faudra trouver de nouvelles ressources et freiner la croissance des dépenses.

Le premier intervenant doute que l'avis du Conseil d'État soit positif. Le Conseil d'État souligne en effet qu'une loi interprétative ne peut pas s'écarter des normes hiérarchiquement supérieures à la loi et dont le respect est sanctionné en droit. Le Conseil ajoute

(1) «Les pensions en Belgique», P. Mainil, blz. 107.

(1) «Les pensions en Belgique», P. Mainil, p. 107.

tijd te hebben gehad om na te gaan of de voorgestelde regeling verenigbaar is met die hiërarchisch hogere normen (zie Gedr. St. 449/1, 1995-1996, blz. 12).

De minister repliceert dat deze interpretatieve wet het probleem niet ten gronde oplost. De wet wil alleen klaarheid scheppen voor de periode 1991-1996. Het is de hervorming van de sociale zekerheid die klaarheid zal brengen.

De Raad van State kan de wet niet toetsen aan de richtlijn. De Raad van State stelt wel vast dat er dubbelzinnigheid is en om die dubbelzinnigheid uit de weg te ruimen, lijkt volgens de Raad « een interpretatief optreden van de wetgever te kunnen worden gebillijkt ».

Het commissielid komt vervolgens nog terug op hetgeen hij in zijn uiteenzetting heeft verklaard met betrekking tot het conflict tussen de begrippen arbeidsongeschiktheid en toegelaten arbeid, een conflict dat zijns inziens door dit ontwerp in het leven wordt geroepen.

De minister repliceert dat er alleen een verschil is in het ogenblik waarop het wettelijk vermoeden van arbeidsongeschiktheid ingaat. Die juridische constructie verhindert niet dat een man vóór zijn 65e jaar op pensioen kan gaan of dat hij blijft werken na zijn 65e jaar en dat een vrouw blijft werken na die leeftijd.

Het commissielid merkt op dat die juridische constructie door de feiten wordt tegengesproken. De vraag rijst op basis waarvan pensioenrechten dan wel ontstaan. Het lid vraagt zich af of de tegenstelling arbeidsongeschiktheid-toegelaten arbeid niet tot problemen zal leiden.

Een spreekster blijft hameren op de invloed van de interpretatieve wet op het recht van vrouwen om na 60 jaar te blijven werken.

De minister bevestigt dat dit ontwerp niets verandert aan de mogelijkheid die vrouwen wordt geboden door de wet van 20 juli 1990. Zowel vrouwen als mannen hebben tot 65 jaar recht op een opzeggingstermijn bij ontslag. Anderzijds is er geen leeftijdslimiet wat betreft de mogelijkheid om na de leeftijd van 60 of 65 jaar verder te werken, noch voor vrouwen, noch voor mannen.

In de praktijk bepaalt de werkgever of mannen zowel als vrouwen na de leeftijd van 65 jaar verder kunnen werken. De werknemer (man of vrouw) geniet na 65 jaar niet meer dezelfde sociale bescherming als voordien, inzonderheid wat de opzeggingstermijn betreft.

Spreekster verheugt er zich over dat de interpretatieve wet geen wijziging aanbrengt in het recht op werk na 60 jaar, een recht dat de vrouwen verkregen hebben met de wet van 30 juli 1990.

qu'il n'a pas eu le temps de vérifier si la réglementation proposée était compatible avec ces normes hiérarchiquement supérieures (voir le doc. parlementaire 449/1 - 1995/1996, p. 12).

Le ministre répond que la loi interprétative en projet ne résout pas le problème quant au fond. Elle vise uniquement à lever les ambiguïtés pour la période 1991-1996. C'est à la réforme de la sécurité sociale qu'il appartiendra de clarifier les choses.

Le Conseil d'État ne peut apprécier si la loi est conforme à la directive. Il constate toutefois qu'une ambiguïté existe et que « l'initiative d'interprétation prise par le législateur paraît pouvoir se justifier en principe » en vue de la lever.

Le commissaire revient sur ce qu'il a dit dans son exposé concernant le conflit entre les notions d'incapacité de travail et d'activité autorisée, lequel trouve, à son avis, son origine dans la loi en projet.

Le ministre réplique que la seule différence concerne le moment où débute la présomption légale d'incapacité de travail. Cette construction juridique n'empêche ni un homme soit de partir à la retraite avant son 65e anniversaire, soit de continuer à travailler au-delà de celui-ci, ni une femme de continuer à travailler au-delà de celui-ci.

Le commissaire signale que cette construction juridique est contraire aux faits. La question se pose, dès lors, de savoir sur quelle base naissent les droits à la retraite. Il se demande si l'opposition entre les notions d'incapacité de travail et l'activité autorisée ne soulèvera pas de problèmes.

Une intervenante revient à la charge au sujet de l'incidence de la loi interprétative sur le droit au travail des femmes après l'âge de 60 ans.

Le ministre confirme que le présent projet ne modifie pas la possibilité pour les femmes prévue par la loi du 20 juillet 1990. Plus précisément le droit au préavis reste le même pour les hommes et pour les femmes jusqu'à l'âge de 65 ans. D'autre part, il n'existe pas de limite d'âge en ce qui concerne la possibilité de travailler au-delà de l'âge de 60 ou de 65 ans, ni pour les hommes, ni pour les femmes.

Dans la pratique, la possibilité, tant pour les hommes que pour les femmes de travailler au-delà de l'âge de 65 ans, dépend du patron. Le travailleur salarié (homme ou femme) n'a plus la protection sociale comme avant, notamment en ce qui concerne le préavis, au-delà de l'âge de 65 ans.

L'intervenante se réjouit de ce que la loi interprétative ne modifie pas le droit au travail au-delà de 60 ans, acquis par les femmes avec la loi du 30 juillet 1990.

De commissie spreekt zich vervolgens uit over het amendement van de heer Coene en mevrouw Nelis-Van Liedekerke tot schrapping van artikel 2.

Dit amendement wordt verworpen met 9 tegen 2 stemmen.

Het ontwerp van wet in zijn geheel wordt met dezelfde stemmenverhouding aangenomen.

Dit verslag is eenparig goedgekeurd door de 12 aanwezige leden.

De Rapporteur,
Michèle BRIBOSIA-PICARD.

De Voorzitster,
Lydia MAXIMUS.

La commission se prononce ensuite sur l'amendement de M. Coene et de Mme Nelis-Van Liedekerke tendant à supprimer l'article 2.

Cet amendement est rejeté par 9 voix contre 2.

L'ensemble du projet de loi a été adopté par un vote identique.

Le présent rapport a été approuvé à l'unanimité des 12 membres présents.

Le Rapporteur,
Michèle BRIBOSIA-PICARD.

La Présidente,
Lydia MAXIMUS.

**TEKST AANGENOMEN
DOOR DE COMMISSIE**

Artikel 1

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

Art. 2

Voor de toepassing van de artikelen 2, §§ 1, 2, 3, en 3, §§ 1, 2, 3, 5, 6, 7, van de wet van 20 juli 1990 tot instelling van een flexibele pensioenleeftijd voor werknemers en tot aanpassing van de werknemerspensioenen aan de evolutie van het algemeen welzijn wordt onder het woord «rustpensioen» verstaan het vervangingsinkomen dat toegekend wordt aan de gerechtigde die wordt geacht door ouderdom arbeidsongeschikt te zijn geworden, welke toestand voor de mannelijke gerechtigden wordt geacht te ontstaan op de leeftijd van 65 jaar en voor de vrouwelijke gerechtigden op de leeftijd van 60 jaar.

**TEXTE ADOPTÉ
PAR LA COMMISSION**

Article premier

La présente loi règle une matière visée à l'article 78 de la Constitution.

Art. 2

Pour l'application des articles 2, §§ 1er, 2, 3, et 3, §§ 1er, 2, 3, 5, 6, 7, de la loi du 20 juillet 1990 instaurant un âge flexible de la retraite pour les travailleurs salariés et adaptant les pensions des travailleurs salariés à l'évolution du bien-être général, on entend par les mots «pension de retraite» le revenu de remplacement accordé au bénéficiaire qui est réputé être devenu inapte au travail pour cause de vieillesse, situation qui est censée se produire à l'âge de 65 ans pour les bénéficiaires masculins et à l'âge de 60 ans pour les bénéficiaires féminins.